

Bibliotheken te Weert, in beslag genomen in 1797

RUIM dertig duizend boekdelen lagen rond 1800 te Maastricht opgeslagen in het gebouw van de Centrale Administratie; een naar verhouding belangrijk deel van deze massa was herkomstig van twee bibliotheken uit Weert, namelijk van het Minderbroeders- of Recollecten-klooster op de Biest, en van de Reguliere Kanunniken in de Molenstraat. Over het lot van deze twee Weerter-bibliotheken wordt beneden iets nader uitgeweid, nadat eerst iets gezegd is over de veiling van de in Limburg in beslag genomen bibliotheken in het algemeen.

Door de Prefect van het Departement van de Nedermaas is op 3 October 1801 door middel van een affiche bekendheid gegeven aan de te houden „verkoop van theologische boeken, herkomstig van de bibliotheken der voormalige religieuze huizen van het Departement”. Reeds eerder heeft de Prefect deze massa aangeduid als „een opeenhoping van vlaamse en latijnse boeken ten gebruike van kloosters”; met vele van zijn verlichte tijdgenoten was hij van mening, dat deze massa alleen nog waarde had als „papier d’impression”, dus goed voor de papiermolen, of in ieder geval bestemd kon worden voor de artillerie, en wel voor het vervaardigen van de cartouches of hulzen der kogels en granaten.

Deze grote massa, ruim dertig duizend boekdelen, is van 23 October tot 2 November 1801 te Maastricht publiek geveild; voor het folio-formaat in pakken van 10 à 13 delen, voor het quarto-formaat in pakken van 24 à 36 delen, en voor het octavo- en nog kleiner formaat in een bundeltje van 30 tot 40 deeltjes te zamen.

Het is moeilijk na te gaan welke hoeveelheid van deze massa gered is van de ondergang. Voor een rechtgeaard burger waren deze boeken „besmet of zwart goed”; van de andere kant is het niet onmogelijk, dat deze of gene getracht heeft iets van zijn eigendom te redden; men houde daarbij echter voor ogen, dat de gesupprimeerde kloosterlingen toen nog geen vrijheid van handelen hadden en practisch over geen inkomsten konden beschikken. De gehele opbrengst van de geveilde boeken-massa bedroeg in totaal iets minder dan 2400 francs, terwijl na aftrek van de onkosten niet veel meer overbleef dan 1900 francs, dus inderdaad een schamele opbrengst.

Op het Rijksarchief te Maastricht bevinden zich thans nog de lijsten van de boeken en handschriften, die door verschillende kloosters, gelegen in het Departement van de Nedermaas, zijn ingeleverd, en waaruit bij benadering kan worden opgemaakt welke boeken bij de suppressie van de kloosters naar Maastricht zijn weggesleept. Deze lijsten hebben betrekking op de abdij van Rolduc, en vervolgens op de kloosters der Dominicanen, Recollecten, Capucijnen en Beggarden te Maastricht; op die der Recollecten en Kruisheren te Venlo, alsmede van de pastorie en van een tweetal beneficijs aldaar; op de kloosters van Maeseijck, namelijk die der Recollecten, Capucijnen, Kruisheren en Reguliere Kanunnikessen (klooster St. Agnes); verder op die van de Recollecten te Reckheim, en tenslotte die van de Reguliere Kanunniken en Recollecten te Weert. Ook bevinden zich bij deze lijsten de antwoorden van enige kloosters, die verklaarden geen „boeken, landkaarten of handschriften” te bezitten²⁾. Dit is o.a. het geval met de abdij van Thorn, het klooster Maria-schoot bij Nunhem, en Keizersbosch bij Neer, alsmede van de Annuntiaten te Venlo, de Capucinessen te Maeseijck (klooster Sion), en evenzo te Weert van de Reguliere Kanunnikessen of Witte Zusters in de Maasstraat en de Poenitenten-Recollectinen bij de Beekpoort. Het antwoord van de Witte Zusters luidt aldus:

Mijn Heere,

Gezien de orders van 't gouvernement des volcks representant van Brusselt om binnen 4 daegen eenen lijst op te geven van onse boecken, handtschriften en landkarten so dient desen (brief) als dat wij geen biblioteque van besondere boecken, landkarten of handschriften en hebben als eenige legende der heylige en devoten kerkboecken der religieusen waar mede wij ons behelpen. Heb de eer mij met alle aghtinge te noemen

*U E ootmoedige dienaressse,
Maria Clara Gommers
Priorinne*

*der Canonikersen Regulieren
Weert 13 Nov. 1795.*

Een dergelijk antwoord, doch met vermel-

ding van enige boektitels van algemene religieuze strekking, is ook gegeven door „Soeur Bernardina”, Moeder-overste der Religieuze Penitenten-Recollectinen van het klooster bij de Beekpoort te Weert. De tekst van dit briefje, gedateerd Weert 15 November 1795, luidt als volgt:

„Ingevolge UED(ele) orders, hebbe d'eer UED te seggen, dat wij geen biblioteque hebben, als wel eenige boeken die de Religieuze op hunne celle gebruiken, en eenige meditatieboeken om te lesen voor 't inwendig gebedt op onsen choor; dus bestaen dese boeken in 't leven en naevolginge Christi en des selfs Passi ende bittere doot.

Item die der H. Mageth en Moeder Godts.

Item de Evangelien voor 't geheele jaer.

Item die handelen van 't alderheylste Sacrament des Autaers.

Item 't verschil van 't tijdelijck en het Eeuwige.

Item de boeken der Heijligen onser orden St. Franciscus.

Item de legende der Heijlige door 't jaer.

Item verschijde boeken van 't Geestelijck vertrek en inwendig gebet.

Item 4 geschreve boeken handelende van de Revelatien en meditatie der H. (?) Mageth Agreda.

Dus sijn dese alle eenvoudige en gemeene boeken, dienende tot devotie en geestelijcke lessen der Religieuze.

*van personen in oirconde onder-
teekene mijn Soeur Bernardina,
moeder overste der
Religieuze Penitente Recollectine.*

Weert den 15 Nov. 1795.

Deze twee briefjes zijn antwoorden, gericht aan de Administrateur Eijckholt te Maeseijck, die op 11 November 1795 (20 brumaire an IV) aan de kloosters van zijn kanton het bevel van de Centrale Administratie te Brussel had doorgegeven om opgave te doen van de inhoud der bibliotheken. Zoals te verwachten was, hadden de twee genoemde vrouwen-kloosters van Weert geen boekenschat, in tegenstelling tot de beide mannen-kloosters van Weert, die een voor hun tijd flinke bibliotheek bezaten. Het klooster der Minderbroeders, daterend van 1461, was wel geen studiehuis doch in de loop der tijden moet de bibliotheek toch aardig uit-

gegroeid zijn, gezien de omvang van 1795; en aan het klooster der Reguliere Kanunniken, in 1638 van Mariënhage onder Woensel naar Weert overgehuisd, was sinds 1648 een latijnse school verbonden, zodat daar, ook al zouden de boekenlijsten niet bewaard zijn gebleven, enige boekenvoorraad mag worden verondersteld aanwezig te zijn geweest.

*De bibliotheek der Reguliere Kanunniken
in de Molenstraat*

Evenals de twee genoemde vrouwenkloosters van Weert hebben de Reguliere Kanunniken vrijwel binnen de in het bevelschrift aangegeven termijn hun antwoord toegezonden aan de Administrateur te Maeseijck. In de vorm van een lijst met ongeveer 700 auteursnamen van aanwezige boekwerken is het antwoord op 18 November 1795 te Maeseijck afgegeven. De inhoud van deze lijst wordt in hoofdzaak gevormd door namen van theologische en ten dele ook klassieke schrijvers met aan het slot de vermelding: „en eenige klijne boekjens niet opschrijvenswaardig”. Het is thans niet meer te achterhalen of deze lijst een getrouwe opsomming geeft van de toen aanwezige boekenvoorraad; vermoedelijk zal toch wel een aantal boeken zijn ondergedoken. Wel weet men uit een mededeling van de voor deze periode aanvaardbare Weertse-kroniekschrijver Lambert Goofers, dat daags na 25 Februari 1797 de gehele inventaris van het Regulieren-klooster naar Maastricht is overgebracht; en daartoe heeft zeker ook behoord de boekenvoorraad volgens de in 1795 ingeleverde lijst. Op 25 Februari zijn namelijk aan de Reguliere Kanunniken de „bons” gepresenteerd, die echter eenparig werden geweigerd. Het gevolg hiervan was, dat de Fransen of hun handlangers niet gewacht hebben met de inbeslagneming tot aan de verjaging of uitzetting van de Regulieren uit hun klooster. Immers bij weigering van het aanvaarden der „bons” geschiedde de suppressie of opheffing van het klooster eerst na een termijn van 21 dagen. De Fransen of hun handlangers wisten echter uit onderfinding, o.a. bij de inbeslagneming van het Minderbroedersklooster op de Biest, dat in die tussentijd een aantal goederen „onderdoken”. Vandaar dat na de weigering der „bons” door de Reguliere Kanunniken reeds daags daarna alles werd opgeladen, daar — zoals Goofers

zegt — op verscheiden plaatsen in die tussentijd het nodige „gestolen” was.

De bibliotheek van het Minderbroedersklooster

Voor Weert is dit het geval geweest bij de Minderbroeders op de Biest, aan wie de „bons” gepresenteerd zijn reeds op 16 Januari 1797; de uitdrijving had plaats op 9 Februari. In deze tussentijd hebben „vrome” diefstallen plaats gevonden.

Uit een op 7 Februari opgemaakt proces-verbaal, evenals ook uit de kroniek van Goofers, blijkt dat o.a. de zilveren monstrans en 4 kelken gestolen zijn; maar — aldus Goofers — het zijn bekende dieven. Zo is ook nog een klein blaadje papier bewaard gebleven, waarop een aantal zaken vermeld staan met de naam van de personen, bij wie deze goederen ondergebracht zijn. „Den geheelen kruiswegh in printen voorset met gelaesen (glas) bij *Bollekens Griet*; bij *Baronnekens* allen de schilderijen des refters; de klijne pixis (= ciborie) bij *doctor Janssens* in de Stadt”; bij *Joseph Hermans* op „Rosselt meulen” (= Rosvelt in gemeente Nederweert) enige fruitboompjes. Met betrekking tot de bibliotheek van het klooster is het eveneens wel zeker, dat niet alles naar Maastricht is overgebracht, daar gardiaan Cornelius van Werkhoven (1853—1859) uitdrukkelijk noteert dat er boeken verborgen waren tussen twee muren in een burgerhuis. In de „Beschrijving van het Hertogdom Limburg” door *G. Poell*, onderwijzer in de Stads-Burgerschool te Weert, gedrukt in 1851 te Den Bosch, wordt gezegd, dat de bibliotheek van het Minderbroeders-klooster „meer dan 4000 boekdelen” bevat; het is dan ook voor de hand liggend, dat een gedeelte van de in 1851 aanwezige bibliotheek beschouwd moet worden als een restant van „ondergedoken boeken”, gered in de Franse Tijd.

En zo rijst dan de vraag naar de omvang van de bibliotheek van het Minderbroeders-klooster ten tijde van de inbeslagneming in 1797 of wellicht juist nog ten tijde van het eerste bevel om opgave te doen van de inhoud der bibliotheek, uitgevaardigd 11 November 1795 door de Centrale Administratie te Brussel via de Administrateur Eijckholt voor het Kanton Maeseyck, waaronder Weert toen nog ressorteerde. Evenals de andere kloosterlijke instellingen hebben ook de Minderbroeders-Recol-

lecten op de Biest een bevel gekregen opgave te doen van de aanwezige boeken, landkaarten en handschriften. Met de inlevering van deze lijsten schijnen zij niet zo vlot geweest te zijn als de Reguliere Kanunniken, die overeenkomstig de gestelde termijn op 18 November 1795 een lijst met ongeveer 700 auteursnamen hadden ingezonden. De Minderbroeders hebben hun lijst eerst afgeleverd op 30 November; met plaatsvermelding volgens letters van het alfabet geeft deze lijst, ondertekend door gardiaan Franciscus Wauters (1793-1796), ongeveer 470 auteursnamen, die door éénzelfde hand zijn neergeschreven. Hieronder wordt ook aangetroffen de *Acta Sanctorum* en de *Bibliotheca Mansi*. Uit de lijst zelf blijkt haar onvolledigheid, daar te beginnen met de plaatsvermelding „sub Littera P” de opgave steeds beknopter wordt, zoals b.v. „enige dictionaires en Humanisten”, of „vrome boeken”, of „verzamelwerken”. Uit de aanwezigheid van een tweede lijst van boeken, die drie dagen later, namelijk op 3 December, te Maeseijck is gedagtekend, kan veilig besloten worden, dat de Administrateur Eijckholt de gardiaan van het Minderbroedersklooster heeft laten weten, dat er nog een aanvullingslijst moest komen. En zo is dan deze tweede lijst veel nauwkeuriger van opgave wat betreft de boektitels en het aantal delen van een werk. Deze aanvullingslijst bevat ongeveer 640 boekwerken, dikwijls ook met vermelding van de auteursnaam; zij is samengesteld door 3 verschillende personen; gelet op de korte termijn van dagtekening tussen de eerste en de tweede lijst is dit ook voor de hand liggend.

In de inleiding op de „Catalogus der Stadsbibliotheek van Maastricht” spreekt *Aug. Flament* over de kostbare bibliotheek der Recollecten te Weert; deze uitspraak is tenvolle gerechtvaardigd en is gebaseerd op zijn kennis van de inhoud der twee bovengenoemde lijsten. En deze kostbaarheid is ook geheel in overeenstemming met de oudheid van het Weerterklooster, ook al was dit geen studiehuis voor de opleiding van de fraters, doch slechts assistentieklooster.

Na de opgave van de inhoud der bibliotheek volgens de lijsten van 30 Nov. en 3 Dec. 1795 is over de situatie van de bibliotheek niet veel meer bekend, dan dat deze reeds vóór 21 October 1796 verzegeld is geworden door de vrederechter (le juge de paix) te Weert. Dit blijkt

uit het proces-verbaal van de Franse commissaris, die op 21 October de inventaris van het gehele klooster opmaakte, en volgens zijn eigen verslag daar aan zijn tijd besteed had van 's morgens 8 uur tot 's avonds 10 uur. In dit verband vertelt hij ook, dat hij gemeend heeft de zegels op de bibliotheek, aangebracht door de vrede-rechter niet te moeten verbreken „*vu le grand nombre des livres en flamand qui y existent, vu la grande célérité que l'on doit employer dans l'opération des inventaires*”³⁾.

Dat de bibliotheek na de inventarisatie van het klooster op 21 October 1796 verzegeld en ongeschonden is gebleven tot op de dag van de uitzetting der Paters uit het klooster op 9 Februari 1797 is geen gewaagde veronderstelling, ook al is uit eigentijdse berichten bekend, dat in de voorafgaande dagen een en ander uit het klooster is weggehaald door „vrome dieven”. Want deze diefstallen hebben betrekking op een zilveren monstrans, kelken, alben en miskleren, terwijl daarnaast ook melding gemaakt wordt dat „*een yder ter hand was om alles te helpen uytdragen; en al 't volck nam alles weg soo binnen als buyten*”. Wel is dit onderduiken van diverse kloostergoederen, deren zelfs inbegrepen, ongetwijfeld oorzaak geweest, dat men na de uitdrijving op Donderdag 9 Februari een wacht heeft achtergelaten; „*en doen bleef de militeeren wagt in 't Convent om 't inventaris goed te bewaeren; en de wagt stoocten soo geweldig in 't Zieckhuis dat 't s'anderdags aen brand was; en is gelukkig verdweenen door de menigte van volck en water en brandspuyt. doch de wagt hiel 't geweer in de hand*”. Deze zelfde zegsman, een bewoner van de Biest, die op 12 Februari een brief schrijft aan een Minderbroeder, ondergedoken bij „den Molder te Geldorp”, vertelt dan verder: „*En sij (= de Fransen) hebben de bibliotheek opgeladen met de schilderijen in de kerck en uyt de autieren, de klokken, beelden, kandelaers, ciborie en de opgeladen op 5 dobbel kerren en dat op Sondag den 12 naer Maestrigt gezonden; en men heeft gaen zien soo dat sij nog anders niet gedaen hebben*”⁴⁾. Volledig in overeenstemming met deze onverdachte getuige is het getuigenis van Lambert Goofers, die eveneens op de Biest woonde, en wel tegenover het klooster. Letterlijk schrijft hij in zijn kroniekje: de Fransen hebben op de 12de Februari 1797 „*de*

beelden, schilderijen, zilveren kelken, miskleederen, misboeken, de heele bibliotheek en alles wat zij hebben kunnen vinden, op karren geladen en op Maestricht gevaeren, en de 2 klokken; d'een was uyt het toorken en d'ander was het refterklocksken”⁵⁾.

Van de vroegere bibliotheek was bij het officiële herstel van het klooster in 1836 niets anders overgebleven dan het lokaal, dat echter in de loop van die 40 jaren veel geleden had. En zo is het volledig te begrijpen dat de praeses in 1836 onder de herstelwerken ook opsomt het herstel van de bibliotheek, waarvan toen, zoals het Memoriaalboek aantekent, nauwelijks enig spoor meer aanwezig was. Gelukkig heeft het latere geslacht dit herstel volledig kunnen doorzetten. En zo is tot op de dag van heden deze bibliotheek nog steeds voor Weert de meest belangrijke.

P. DANIEL VAN WELY O.F.M.

¹⁾ Zie A. Flament, Catalogus der Stadsbibliotheek van Maastricht, Maastricht 1889 DI I Geschiedkundige Inleiding, Hoofdstuk III = blz. (62)–(107).

²⁾ Inventaris der Archieven van het Arrondissement Maastricht en van het Departement Nedermaas (1794–1814), 's-Gravenhage 1946, n. 2467. Catalogi van kloosterbibliotheeken, 1795 – an V (1797).

³⁾ Procès verbal des opérations faites au couvent des Recollets commune de Weert, canton de Weert, département de la Meuse-Inférieure en exécution de l'article 2 de la loi du 15 fructidor dernier – volgens een afschrift in het Prov. Archief O.F.M. te Weert.

⁴⁾ Prov. Archief O.F.M. te Weert. Deze brief, geschreven door J. K. van Weert (= Joh. Kne(e)pkens), is gericht aan „den Eerzaemen Jonckman B. Arnoldus Smits woonende bij den Molder te Geldorp”. Deze eerzame jonckman is Broeder Arnoldus Smits, O.F.M., geboren te Heeze in 1766 en omstreeks 1791 in de Minderbroedersorde getreden; elders uit het klooster verdreven heeft hij een veilige toevlucht gevonden bij de molenaar te Geldrop en wordt op 12 Februari 1797 door een bekende vriend uit Weert, Joh. Kneepkens, op de hoogte gebracht over de situatie van zijn klooster te Weert. Na 1800 is hij een van de broeders, die op zijn naam het klooster huurde van de leken (A. Huijsmans, P. Verstappen en M. Wagemans), die het klooster in 1797 hadden teruggekocht voor de Paters. Op 85-jarige leeftijd is deze oude kloosterbewoner van het Weerter-convent gestorven te Weert op 17 Maart 1851.

⁵⁾ J. Habets, Chroniek der stad Weert, van 1784 tot 1802, geschreven door een ooggetuige Lambertus Goofers, in Publications de Limbourg 25 (1888) 408; afzonderlijke uitgave met eigen paginering. Maastricht 1889, blz. 46.